

GUSTAVE-NICOLAS FISCHER
Sosyal Psikolojinin Temel Kavramları

GUSTAVE-NICOLAS FISCHER 1941 doğumludur. Lorraine Üniversitesi'nde (Metz) Psikoloji Laboratuvarı'nı yönetmiştir. Sosyal psikoloji onursal profesörü olarak Montreal ve Lizbon'da ders vermeye devam etmektedir.

Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale

© 2015 Dunod

İletişim Yayınları 3217 • Başvuru Kitapları 123

ISBN-13: 978-975-05-3389-1

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Ece Ziya

YAYINA HAZIRLAYAN Mehmet Atala

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GUSTAVE-NICOLAS FISCHER

Sosyal Psikolojinin Temel Kavramları

*Les concepts fondamentaux
de la psychologie sociale*

ÇEVİREN *Melike Işık Durmaz*

İçindekiler

Önsöz.....	9
------------	---

BİRİNCİ KISIM

Kuramsal Çerçeve ve Temel Kavramlar

BİRİNCİ BÖLÜM

Sosyal Psikoloji: Yaklaşımlar ve Kuramlar.....	13
1. Tarihsel çerçeve.....	13
1.1. "İnsan" anlayışları.....	15
1.2. Sosyal psikolojinin ortaya çıkışı.....	17
2. Psikososyal yaklaşım.....	22
2.1. Sosyal psikolojinin sorunsalı.....	22
2.2. Tanımlar ve özellikler.....	25
3. Temel kuramsal yönelimler.....	28
3.1. Kuram nedir?.....	28
3.2. Sosyal psikoloji kuramları.....	29
Sonuç.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

Sosyal İlişki.....	39
1. İlişkinin psikososyal yönleri.....	39
1.1. Kavramsal açıklamalar.....	39
1.2. İlişkinin özellikleri.....	42
1.3. Sosyal ilişkilerin oluşumu.....	43
1.4. İlişkinin psikososyal faktörleri.....	48

2. İlişkinin biçim ve düzeyleri.....	53
2.1. Temel unsurlar	53
2.2. İlişkilerin evrimindeki faktörler	56
3. Açıklayıcı modeller.....	61
3.1. Değiş tokuş kuramları	61
3.2. Denklik kuramları	65
3.3. Eleştirel analiz.....	69
Sonuç.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal Grup	73
1. Grup kavramı.....	74
1.1. Tanımlar	74
1.2. Grupların oluşumu	75
1.3. Grup türleri.....	77
1.4. Grupların yapısı.....	82
2. Kuramsal temeller	85
2.1. Yığın/kitle psikolojisi.....	85
2.2. Grupların duygusal boyutu ve bilinçdışı.....	87
2.3. Grup dinamikleri	89
3. Grupların işleyişi.....	92
3.1. Gruplarda etkileşim	93
3.2. Grup içi bağlılık.....	96
3.3. Grup kararları	101
3.4. Gruplararası ilişkiler	104
Sonuç.....	108

İKİNCİ KISIM

Etkileşimler ve Sosyal Dünya

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal Etki	115
1. Sosyal etkinin temelleri	116
1.1. Yaygın etki süreci.....	116
1.2. Normların üretimi.....	118
1.3. Sosyal etki ve bilişsel uyumsuzluk.....	123
2. Sosyal etkinin biçimleri.....	126
2.1. Uyuma davranışı.....	126
2.2. Boyun eğme	135

3. Sosyal etkinin sonuçları.....	143
3.1. <i>Direnç, anomi, normlardan sapma</i>	144
3.2. <i>Azınlık etkisi</i>	150
Sonuç.....	154

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sosyal Bilgi	159
1. Algı ve sosyal bilgi.....	160
1.1. <i>Örtük kişilik kuramları</i>	160
1.2. <i>Izlenim oluşturma mekanizmaları</i>	162
1.3. <i>Atıf kuramları</i>	165
2. Önyargılar ve sosyal stereotipler.....	168
2.1. <i>Tanımlar ve özellikler</i>	169
2.2. <i>Oluşum süreci</i>	170
2.3. <i>İfade biçimleri</i>	175
2.4. <i>İşlevler</i>	178
2.5. <i>Önem ve değer</i>	180
3. Sosyal temsil.....	181
3.1. <i>Tanım unsurları</i>	181
3.2. <i>Özellikler</i>	183
3.3. <i>Süreç</i>	185
Sonuç.....	188

ALTINCI BÖLÜM

Sosyal İletişim	193
1. İletişim kuramları.....	194
1.1. <i>Sibernetik model ve bilgi (enformasyon) kuramı</i>	194
1.2. <i>Psikodilbilimsel modeller</i>	197
1.3. <i>Sistemsel iletişim modeli</i>	203
2. İletişim süreçleri.....	207
2.1. <i>Gruplarda ağlar ve iletişim yapıları</i>	207
2.2. <i>Sözsüz iletişim</i>	212
2.3. <i>Söylentiler</i>	215
3. Kitle iletişimi.....	222
3.1. <i>İletişime yapısal yaklaşım</i>	223
3.2. <i>İletişim mecraları</i>	225
3.3. <i>Kitle iletişiminin etkisi</i>	226
Sonuç.....	227

Uygulamalar

YEDİNCİ BÖLÜM

Sosyal Kimlik	233
1. Kimlik kavrayışları.....	234
1.1. <i>Psikanalitik bakış açısı</i>	235
1.2. <i>Sosyolojik yaklaşım</i>	236
1.3. <i>Psikososyal yaklaşım</i>	238
2. Kimliğin özellikleri.....	241
2.1. <i>Kişisel kimlik veya benlik</i>	242
2.2. <i>Sosyal aidiyet</i>	247
2.3. <i>Sosyal katılım</i>	250
3. Kimliğin mekanizmaları.....	252
3.1. <i>Tanılama/özdeşleşme</i>	252
3.2. <i>Kimlik referansları</i>	254
3.3. <i>Kimliğin inşası</i>	255
Sonuç.....	257

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Sosyal Şiddet	263
1. Kuramsal kavramlar ve modeller.....	264
1.1. <i>Şiddet, saldırganlık, saldırı</i>	264
1.2. <i>Kuramsal modeller</i>	265
2. Sosyal şiddetin ana biçimleri.....	274
2.1. <i>Aile içi şiddet</i>	275
2.2. <i>Okulda şiddet</i>	278
2.3. <i>İşyerinde şiddet</i>	284
3. Şiddetin psikososyal açıdan ele alınışı.....	288
3.2. <i>Terapötik müdahale</i>	290
3.3. <i>Sosyal müdahale</i>	290
Sonuç.....	291
Kaynakça.....	295
Kavram Dizini.....	317

ÖNSÖZ

Sosyal psikoloji, psikolojinin temel alanlarından biridir. 20. yüzyılın başından bu yana, beşeri ve sosyal bilimlerin, insan davranışlarında ve gruplarda psikososyal süreçlerin önemini ve rolünü anlamayı mümkün kılan dalıdır. Bu disiplinin bilinmesi, bireysel ve kolektif davranışlarımızın kısmen nasıl belirlendiğini anlamamıza büyük ölçüde yardımcı olur.

Sosyal psikoloji, içinde yaşadığımız gruplar veya sosyal ortamlar içinde başkalarıyla yaşadığımız deneyimler ve ilişkilerle ilgilenir. Bu açıdan bakıldığında, özellikle sosyal unsurların hem bireyleri hem de içinde yaşadığımız ortamı nasıl etkilediğini ele alır. Bu nedenle sosyal psikologlar, örneğin sosyal çevrenin, grupların ve diğer insanların, bir kişinin gerçekliğe ve kendini içinde bulduğu dünyaya ilişkin temsillerini, motivasyonlarını ve hatta duygularını ne ölçüde etkilediğini araştırırlar. Ayrıca kendilerine, bireylerin veya toplulukların sosyal çevrelerini nasıl etkileyebileceklerini de sorarlar.

Bugün sosyal psikoloji, kendimize ve sosyal yaşama dair kavrayışımızı şekillendiren tüm bu psikososyal süreçler üzerine yüz yılı aşkın bir süredir yapılan çalışma ve araştırmalardan elde edilen geniş bir bilgi birikiminden yararlanıyor. Mevcut yaklaşımlar büyük ölçüde bu temel verilere dayanıyor ve örneğin pozitif psikolojiden ilham alan veya yenilik gibi temalara odaklanan yeni yönle-

re doğru geliyor; bu da disiplinin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koyuyor.

Bu kitabın temel amacı, psikoloji eğitimine yeni başlayan öğrencilere sosyal psikolojinin kavramsal temelini sunmaktır. Bu nedenle, temel kavramların bir sunumunun yanı sıra ilişkilerimizi, davranışlarımızı ve temsillerimizi etkileyen sosyal olguları anlamanın da anahtarlarını gözler önüne seren, giriş niteliğinde bir ders kitabıdır.

Bu çalışma, aktardığımız temel kavramların aslında hiç eskimemiş olduğunu ve bunları anlamanın ne denli önemli olduğunu gösteriyor. Ayrıca sosyal psikoloji gibi bir eğitime, disiplinin temel verilerinin sunumuyla başlamanın önemini de ortaya koyuyor.

Bu nedenle kitapta, sosyal psikoloji alanının bilgisi için hâlâ temel nitelikte olan ve güncelliğini koruyan kurucu kuramları ve kavramları sunuyoruz. Okuru temel kavramlarla tanıştırdıktan sonra esasen pedagojik bir yaklaşımla sosyal psikolojiyi daha anlaşılır kılmayı amaçlayan kuramsal bilgi ve yaklaşımların bir derlemesini aktarıyoruz.

Kitap yöntemsel olarak birbirine eklemlenen üç ana kısımdan oluşuyor: Birinci Kısım'da tarihsel ve kavramsal çerçeveyi sunuyor; İkinci Kısım'da en temel psikososyal süreçleri geliştiriyor; son olarak, Üçüncü Kısım'da, sosyal psikolojinin günlük hayata ve güncel sorunlara nasıl uygulandığını anlamayı mümkün kılacak bazı temalardan örnekler veriyoruz.

Son olarak, okumayı ve çalışmayı kolaylaştıracak bir not eklemeliyiz: Her bölümü, deneyler ve çalışmalarla ortaya konan her kavramın ana hatlarının bir sunumu olarak tasarladık. Bölümler, konunun önemli noktalarını, en önemli kavramların tanımlarını ve özet bir soruyla birlikte daha kişisel bir düzeyde derinlemesine düşünmeyi amaçlayan küçük bir deneyin aktarımını da içeriyor.

Bu genel özet, kitabın amacı ve yaklaşımımızın gerekçesi hakkında bir fikir sunacaktır: Sosyal psikoloji eğitimine başlayan öğrenciler için temel bir araç sağlamak. Bu nedenle, bu giriş öncelikle psikoloji lisans öğrencilerine yöneliktir. Ancak diğer eğitim alanları içinde sosyal psikoloji derslerini takip eden herkes için de erişilebilirdir: eğitimciler, sosyal hizmet uzmanları, profesyoneller vb.

BİRİNCİ KISIM

***Kuramsal Çerçeve
ve Temel Kavramlar***

Bu kısımda, sosyal psikolojinin nasıl ortaya çıktığını anlamamızı sağlayacak tarihsel çerçeveyi ana hatlarıyla sunarken diğer yandan disiplini kuran ve şekillendiren temel kavramlara odaklanacağız.

- Birinci Bölüm’de, disiplinin gelişimine dair tarihsel bir özetle birlikte sosyal psikoloji yaklaşımının temel özelliklerini ortaya koymayı hedefliyoruz.
- İkinci Bölüm’de sosyal ilişkilere odaklanacağız. Sosyal ilişki, sosyal psikolojinin temel mefhumlarından biridir, çünkü sosyal hayata dair olguları ilişkisel süreçler olarak yorumlamamızı salık verir. Kişilerarası ve sosyal iletişim, bu sürecin özgül görünümünü oluşturur. Bu nedenle “ilişki”, psikososyal özelliklerin, davranışların ve toplum içinde yaşamın çözümlenmesine girişi sağlayan kilit bir kavram olarak karşımıza çıkar.
- Üçüncü Bölüm’de sosyal grup kavramını ele alacağız. Sosyal grup denince, bireylerin başkalarıyla ilişkiye geçtiği özel bir sosyal uzam aklımıza gelmelidir. Bu nedenle, grupların araştırılması, sosyal psikolojinin etrafında geliştiği ilk alanlardan biridir. Grup kavramı, her bireyi, farklı faktörlerin de etkisiyle, başkalarıyla ilişkisini deneyimleyeceği, az çok yapılandırılmış bir sosyal bütüne dahil eden temel bir sosyal birim olarak karşımıza çıkar.

SOSYAL PSİKOLOJİ: YAKLAŞIM VE KURAMLAR

Giriş niteliğindeki bu bölümde, sosyal psikolojinin tarihsel seyri ni ve alanını tanımlamayı hedefliyoruz. Burada, sosyal psikolojinin sosyal bilimler ve insan bilimleri içinde ayrı bir bilimsel disiplin olarak nasıl ortaya çıktığını ele almaya çalışacağız.

Öncelikle sosyal psikolojinin nasıl şekillendiğini anlayabilmek için tarihsel bir çerçeve çizecek, ardından birkaç tanım sunarak disiplinin temel niteliklerini ortaya koyacağız. Son olarak, toplum-birey ilişkilerini açıklamayı hedefleyen kuramsal yaklaşımları aktaracağız.

1. Tarihsel çerçeve

Sosyal psikoloji, 20. yüzyıl başında ortaya çıkmış, görece yakın tarihli bir disiplindir. Aslında ilk sosyal psikoloji el kitapları Kuzey Amerika'da, 1908 yılında yayımlanmıştır: Bunların ilki bir psikolog tarafından yazılmış (Mac Dougall) ve özellikle içgüdülerin rolüne odaklanarak sosyal davranışı bu içgüdülerin denetim altına alınmasıyla açıklamaya çalışmıştır. İkincisi ise bir sosyolog (Ross) tarafından yazılmıştır ve toplum içinde bireyin davranışını taklit olgusuyla değerlendirir.

Bu dönemde, sosyal düşünce Avrupa’da birçok akımın etkisi altındadır: Marx, halk psikolojisi, Durkheim, ayrıca kitle içinde bireyin davranışlarının nasıl ve neden değiştiğini anlamaya çalışan yaklaşımlar olarak sosyal psikolojinin temellerini atacak Tarde ve Le Bon. Tüm bu isimler ve yaklaşımlar kolektif olguların önemini görmüş, onları ya bireysel davranışların değişiminin incelenmesi ışığında ya da görece bağımsız sosyal olaylar olarak ele almışlardır.

Avrupa ile Birleşik Devletler’de sosyal psikolojinin oluşumu ve gelişimi arasında farklılık olmasının nedeni, bu alanın felsefe, sosyoloji ya da psikoloji gibi mevcut farklı disiplinlerde üretilmiş düşünce ve kavramlardan yola çıkılarak kurulmuş olmasıdır. Sosyal psikoloji, tüm diğer insan bilimleri gibi, asırlar boyunca temelde felsefi çerçevede ele alınan beşeri bilgiyi düzenleme amacını taşır. Bu bilgi büyük ölçüde insan ile toplum arasına konan bir ayrıma dayanılarak geliştirilmiştir.

İnsan, önceleri insan doğası kavramından hareketle tanımlanmış ve buradan hareketle insanın ne olduğu sorusuna felsefi bir açıklama getirilmiştir: İnsan doğası, dışsal dönüşümler ve değişen toplum karşısında sabit bir öge, istikrarlı bir yapı olarak düşünülmüştür. Beden/ruh karşıtlığı, bu bakış açısından, tekil birey bünyesinde iç/dış ilişkisini anlamayı sağlar: Beden, görünüşe karşılık gelen dışsallık; ruh ise töze karşılık gelen içselliktir. Yunanca “psike” terimiyle tanımlanan ruh, yeni içerik ve yorumların konusu olacak, bilincin ve duyguların mekânı olarak tarif edilecektir. “İnsan bilimlerinin” ortaya çıkışı, öncelikle bilgi unsuru olarak özneliğe özel bir önem atfeden yeni bir bilgi ilişkisini gündeme getirir: İnsan dışında vücut bulan bir bilgi yoktur ve bu bilgi, gözlemciye, bilen özneye bağlıdır. Aynı zamanda, bilgi artık evrensel değerlerin taşıyıcısı değildir ve ansiklopedik bir değeri de yoktur: Her bilgi, özel bir konunun yansımasıdır; bu bilginin evrimi ise her yerde farklılaşır. Diğer bir deyişle, bilgi, kapsadığı nesne nedeniyle kendisine özel bir statü kazandıran ve toplumdaki genel bilgi sistemi içinde meşrulaştırılacak olan uzmanlaşmış alanlara giderek daha fazla bölünmektedir.

1.1. “İnsan” anlayışları

Sosyal psikolojinin ortaya çıkışı, bir yandan insan kavramı üzerine düşünen daha eski bazı “model”lerle bir perspektife oturtulmalı, diğer yandan da “sosyal varlık olarak insan” a dair bilgiye biz-zat getirdiği dönüşümler ışığında ele alınmalıdır.

Sosyal psikolojiden önce, insana dair yaklaşımlarda farklı anlayışlar hâkim olmuştur; bu anlayışlar, sosyal bilimlerin ve insan bilimlerinin gelişimine şu ya da bu şekilde etki etmiştir.

Bu sunumda, sadece alana damgasını vuran birkaç modeli anlatacağız: rasyonel varlık olarak insan, biyolojik varlık olarak insan, psikolojik varlık olarak insan.

1.1.1. Rasyonel varlık olarak insan

Kaynağını felsefe geleneğinden alan ve modern çağda yeniden gündeme gelen ilk anlayış, insanın rasyonel davranışlara sahip olduğunu ileri süren yaklaşımdır. 17. yüzyıldan itibaren hâkimiyet kuran Kartezyen görüş, insanı akla sahip ve mantığıyla, yani bilinçle hareket eden bir varlık olarak tanımlar. Bu görüş, inançlar temelinde düşünülen insandan, aklın doğruluğu temelinde düşünülen bir insan anlayışına geçiş anlamına gelir. Bu doğruluğun kaynağı salt sezgilere dayalı inanca karşı akıl ve mantıktır.

İnsana dair bu felsefi bilginin yerini, özellikle (La Rochefoucauld, La Bruyère gibi) ahlâk düşünürlerinin eserlerinde çok daha somut düşünceler alır. Tümüyle soyut bir anlayıştan ayrılır, davranışları doğal veriler olarak tahayyül etmeyen, ampirik bir psikoloji biçimi geliştirirler; soyut insanın ötesinde, bir toplumda varlık gösteren gerçek insanlar, kaderleri ve sınıflarına göre kimi zaman alçakgönüllü, kimi zaman havai, kimi zaman sıradan varlıklar olarak karşımıza çıkarlar. Örneğin La Bruyère’de karakter kavramı, insani ve sosyal tutumları yorumlamamızı sağlayacak, davranışı sosyal nitelikleri aracılığıyla sunmaya olanak verecek biçimde çağın göreneklerini tarif eden bir unsur haline gelir. Ahlâkçılarla birlikte, insan artık rasyonel nitelikleriyle değil, arka planda işleyen sosyal ve ahlâki değerlerin desteklediği göreneklere sahip varlıklar olarak düşünölmeye başlanır.